

Strategie van de vrouwenbeweging bij parlamentsverkiezingen

door Mia NYSMANS,

Licentiate politologie, K.U.Leuven.

★

« De Politiek » vooral op het hoogste niveau, was tot vandaag grotendeels afgesloten van de vrouw, of de vrouw van de politiek. Dit bewustzijn is gerijpt via een lang sociaal en psychologisch emancipatieproces, en is vooral ten gevolge van de officiële partijopstelling van de feministen en de leuze gelanceerd door de Nationale Vrouwenraad, concreet gesteld bij de parlamentsverkiezingen van 10 maart 1974.

In 1971 werden 13 vrouwelijke parlamentsleden verkozen of gekoopt, 8 kamerleden en 5 senatoren. Dit aantal verdubbelde bij de verkiezingen van 1974 en groeide tijdens de legislatuur aan tot 29. Sinds de verkiezingen van 1977 zijn er 31 vrouwelijke mandatarissen, 15 in de Kamer van Volksvertegenwoordigers en 16 in de Senaat. Het ziet er dus naar uit dat 1974 een stap heeft gezet naar politieke emancipatie van de vrouw, een stap die in 1977 bevestigd is kunnen worden, maar slechts nauwelijks vergroot. Daarom zijn de verkiezingen van 1974 zo interessant als voorbeeld van een stap in de vrouwenemancipatie langs verkiezingen. Achtereenvolgens zal dan ook de strategie van de vrouwenbeweging bij de verkiezingen van 1974 en het toen gekomen resultaat worden onderzocht.

I. Vrouwelijke propaganda-actie.

Karakteristiek voor de propaganda van de parlamentsverkiezingen van 1974, is de focus van partijen, drukkingsgroeperingen en organisaties, op « de vrouw ». Programmapunten werden toegespitst op de sociale, economische, juridische, kulturele en politieke situatie van de vrouw; vrouw-op-de-lijst acties werden ondernomen en « Stem op een vrouw » was de leuze. Wat de partijprogramma's betreft, blijkt dat alle

partijen, zonder uitzondering (1) belangstelling uitten voor een « gelijkberechtigde » situatie van de vrouw. Naast partijprogramma's waren het akties en propaganda van diverse aard die het probleem van « de vrouw als niet-aanwezige staatsburger » in het licht stelden. De slogan gelanceerd door de Nationale Vrouwenraad : « Stem op de partij die je wil, maar stem op een vrouw » was één van de specifieke gevoerde sensibilisatieakties. Meer extreem was de oprichting van de Verenigde Feministische Partij welke in haar programmaformulering duidelijk een stap verder ging dan de klassieke partijen en zelfs een in absolute cijfers gelijke vertegenwoordiging van vrouwen en mannen voorstaat op alle politieke echellons.

De actie- en propagandamiddelen aangewend door partijbesturen, ondersteunende organisaties, vrouwengroeperingen en kandidaten, vertoonden een meer konventioneel karakter : gaande van pamfletliteratuur, persoonlijk contact, openbare meetings tot sociaal dienstbetoon. Ook werd de noodzaak van permanente actie, bewustwording, politieke vorming, sensibilisatie en integratie, meer dan ooit gevoeld.

De reële invloed van deze akties kan moeilijk exact worden vastgesteld omdat begrippen als « meeting », « persoonlijk contact », vatbaar zijn voor interpretatie. Bovendien zijn deze aktiemiddelen slechts een van de beslissende elementen voor de stemkeuze naast andere beïnvloedende variabelen als sociale lidmaatschappen en referentiegroepen, de beleidsopgaven en het gevoerde beleid, persoonlijke sympathie, plaats op de lijst, soort propaganda dat gevoerd wordt, etc. Met andere woorden, het juiste effect meten van deze drukingsactiviteiten, is onbegonnen werk daar deze niet isoleerbaar zijn doch een complex geheel vormen met partijstrategie, propaganda, tegenpropaganda en de andere meer bestendige factoren van de verkiezingsdeterminant.

Aan de hand van een inhoudsanalyse van partijprogramma's en verkiezingsmateriaal, werd getracht op kwantificeerbare wijze, te ontdekken welk beeld er gevormd wordt van de vrouw door partijen, kandidaten, en drukingsgroeperingen. Vooraleer tot data en konklusies hieromtrent over te gaan is het wenselijk de werkmethode te expliciteren.

Wat het propaganda materiaal betreft, kon gebruik gemaakt worden van een nationale steekproef bestaande uit postinwerpsels rond de parlementaire verkiezingsstrijd van 1974 (2). Op deze dossiers werd gestemd om te peilen hoe de vrouw zich aanbiedt of aangeboden wordt in de propaganda door partijen, groeperingen en kandidaten zelf.

(1) Dit in tegenstelling met wat G. TEGENBOS schrijft (*Res Publica*, 1974, 3. p. 448) : « VU et PVV reppen met geen woordt over vrouwenemancipatie. »

(2) Afdeling Politologie KU Leuven, Werkmethode bij de steekproef van de verkiezingscampagne 1974, Leuven, 1974.

De kwantificering van deze propagandagegevens impliceerde een opsplitsing van de inhoudsanalyse naar 4 operationele categorieën toe, namelijk : een neutrale categorie, een traditionele, een emancipatorische en een manipulatieve categorie. Tot een veralgemening van deze categorieën werd besloten na een gamma van rollen, toegewezen of opgedrongen « vrouwelijke karakteristieken » en taken naast elkaar te plaatsen, welke onmiddellijk relevant schenen uit lektuur, pamfletliteratuur, foto's, tekeningen, enz. (3). Tot de neutrale categorie worden de pamfletten gerekend met als wezenlijke eigenschap gewoon objectief mededelende informatie te verstrekken zonder opzettelijk aanleiding te geven deze in een of andere richting te doen interpreteren. Van dergelijke kiespropaganda kan men dus niet afleiden of men de vrouw nog in haar goed omlijnd vrouwenpatroon wil stoppen, en evenmin of haar emancipatiekansen voor de boeg liggen. De traditionele categorie kan omschreven worden als een syntese van karakteristieken die als « typisch vrouwelijke » bestempeld worden. Het betreft hier adjektieven als : huishoudelijk, onmondig, steun voor de man, charme, moederhart in de politiek, emotioneel, minder kompetent, ontbreken van charisma, teder, kan niet abstraheren, niet ambitieus, wisselvallig. De emancipatorische categorie ziet de vrouw als een vrij, ontvoegd, onafhankelijk individu. Als emancipatorische karakteristieken worden beschouwd : vastberadenheid, dynamisch, kompetent, actief, verantwoordelijk, respecte afdwingend, bredere interesse dan louter het huishouden en opvoeding (4).

De manipulatieve categorie kwantificeert de pamfletten met een manipulatief karakter, in de zin van « het gebruiken van de vrouw voor mannelijke doeleinden en ambitie ». Een voorbeeld : een man die als goede huisvader en echtgenoot uitpakt met zijn sympatiek, charmante echtgenote en dit om indruk te maken op zoveel kiezende echtparen, die hun stem liefst moeten uitbrengen op deze propaganda kandidaat. Het manipulerende aspect kan evenzeer gezien worden vanuit de vrouwelijke kandidaten. Bv. wanneer zij samen met haar begrijpende, fiere geëmancipeerde echtgenoot en meelevende kinderen, poseert in de hoop hierdoor de kiezers te imponeren.

(3) WEISSTEIN, N., *Kinder, Küche, Kirche, comme loi scientifique : la psychologie construit la femme, Partisans Libération des femmes*, 1970.

FREEMAN, J., *Growing up girlish*, in *Transaction*, 8, 1970, 1.

KRUTHOF, C., *De vrouw het tweede geslacht* ; in *Kultuurleven*, 1, 1972, 56-63.

KRUTHOF, C., *Dolle Mina of de bevrijding van de vrouw*, in *Kultuurleven*, 2, 1972, 255-266.

(4) Inspiratie hierbij waren : « De vrouw in de kou », « Tele-Zeg, november 1974 », brochures van de vrouwendag te Gent, 1974, en hoger vermelde literatuur.

Het propaganda materiaal uit de steekproef werd gekwantificeerd naar aantal kwarto-of postkaartenheden.

Welke zijn de resultaten van deze propaganda analyse ?

Tabel I situeert de vrouw in de kwartopropaganda per partij. In absolute termen werden 1.432 kwarto eenheden gewijd aan vrouwenpropaganda, d.i. 5,98 % van de totale kwarto propaganda. Enig voorbehoud wordt gemaakt om de resultaten procentueel te evalueren vermits ze niet allemaal een precieze representatie geven van de reële situatie. Om het concreet te stellen, Amada welke volgens de tabel 18,75 % van haar propaganda aan de vrouwen wijdt, zou naast de VFP-PFU bovenaan staan, boven alle partijen uit. Door alleen het percentage naar voor te halen, zou men de indruk krijgen dat Amada bij haar eerste verkiezingsdeelname fel begaan was met de vrouw en de vrouwenproblematiek door het feit dat ze bijna 1/5 van haar verkiezingsmateriaal eraan besteedde. Terug vertaald in de oorspronkelijke absolute gegevens, betreft het hier slechts 3 kwarto exemplaren, wat echt weinig is in het totale pakket van postinwerpsels dat in 1974 werd verdeeld. Vandaar dit voorbehoud. Dit geldt eveneens ten aanzien van de Verenigde Feministische Partij. Hier wordt het percentage vrouwenpropaganda apart vermeld gezien hun informatie en propaganda exclusief op vrouwen gericht is. Hun evidente 100 % vrouwen campagne is dan ook moeilijk vergelijkbaar met andere partijen.

Het pakket vrouwenpropaganda in de andere partijen ligt procentueel merkkelijk lager : bovenaan CVP-PSC met 7,71 % ; onmiddellijk gevolgd door de liberalen met 7,26 %. Een sterk parallelisme is merkbaar tussen de globale hoeveelheid propaganda per partij en de hoeveelheid vrouwenpropaganda binnen de partijen. Met uitzondering van de feministische partij en Amada, gaat het grootste gedeelte (26,97 %) van de totale kwarto exemplaren naar de kristen-demokraten welke ook het hoogste percentage vrouwenpropaganda hebben. Parallel verlopen eveneens de cijfers bij de liberalen en socialisten, KP-PC, FDF-RW. Een uitzondering hierop is de Volksunie. Waar VU procentueel een groter aandeel heeft in de globale kwarto propaganda (14,57 %) dan KP-PC en FDF-RW, is haar aandeel vrouwenpropaganda lager dan dat van andere partijen. Algemeen kan uit deze kwarto propaganda gegevens besloten worden dat de omvang vrouwenpropaganda zeer gering is.

Het onderscheid tussen kwarto en postkaart formaat, werd gemaakt omwille van praktische overwegingen : propagandafolders waren moeilijk onder te brengen onder 1 standaardafmeting. Achteraf bleek in dit schijnbaar formele onderscheid eveneens een verschil te zitten in de aard van de propaganda zelf. De postkaartenheden geven meestal een persoonlijke

TABEL I

Aandeel vrouwenpropaganda in verkiezingscampagne 1974

Partij	Totaal volume kwarto		Volume vrouwenpropaganda kwarto			Totaal volume postkaart		Volume vrouwenpropaganda postkaart		
	Absoluut	%	Absoluut	% van de vrouwenpropaganda	% van het totale volume	Absoluut	%	Absoluut	% van de vrouwenpropaganda	% van het totale volume
CVP-PSC	6.459	26,97	498	34,77	7,71	768	52,17	150	62,50	19,53
PVV-PLP	5.303	22,14	385	26,88	7,26	336	22,83	45	18,75	13,39
BSP-PSB-RL	5.098	21,28	284	19,83	5,57	186	12,64	17	7,08	9,14
VU	3.489	14,57	103	7,19	2,95	103	7,00	18	7,50	17,47
KP-PC	1.042	4,35	45	3,14	4,31	—	—	—	—	—
FDF-RW	1.456	6,08	49	3,42	3,36	75	5,10	10	4,17	13,33
VFP-PFU	23	0,10	23	1,61	1,00	—	—	—	—	—
AMADA	16	0,07	3	0,21	18,75	—	—	—	—	—
Anderen	1.066	4,45	42	2,93	3,84	4	0,27	—	—	—
Totaal	23.952	100,00	1.432	100,00	5,98	1.472	100,00	240	100,00	16,30

campagne weer, terwijl de kwartoppropaganda meestal uitgegeven is door partijbesturen of aktiegroeperingen.

Wat de postkaartpropaganda betreft (zie tabel I), stelt men vast dat 3 partijen : de kommunisten, Amada en de feministische partij, niet voorkomen in de steekproef. Steunend op de onderstelling dat postkaartpropaganda persoonsgebonden is, dient de oorzaak van de afwezigheid van deze drie partijen te worden gezocht in het feit dat elk van deze partijen zich als één gesloten partijblok wil manifesteren. De feministische partij heeft deze stelling effectief vertolkt, namelijk, het is haar bedoeling een solidair vrouwenblok te vormen, ook in de kiescampagne. Ook Amada bundelde haar kiesinformatie rond de partij als zodanig. Welke ook de motieven zijn, al of niet van ideologische aard, het is voor deze nieuwkomers in het elektorale spel een moeilijke opgave om als partij een doorbraak te vinden naar het publiek toe. Het niet personifiëren is bovendien een middel om de interne eenheid binnen de partij te vrijwaren. Ook bij de kommunisten valt er geen gepersonifieerde propaganda te onderkennen. Een mogelijke verklaring dient gezocht in hun antikapitalistische ideologie die het kapitalisme van een omvangrijke propaganda aanklaagt. Een andere plausible verklaring is de twijfel van de kandidaten zelf aan het effect van een persoonlijke campagne gezien het gering aantal kommunistische verkozenen en gezien het KP kiezerskorps het minst van alle kiezerskorpsen per voorkeur stemt (5).

Uit tabel I blijkt verder dat 16,30 % van de globale postkaartcampagne besteed was aan vrouwen ; dit is in relatieve cijfers het dubbele van de aandacht die de kwartoppropaganda aan de vrouwen besteedde. Een duidelijke topvorming is merkbaar : 62,50 % van de vrouwen propaganda situeert zich bij de CVP-PSC, dus bijna 2/3 ; 18,75 % bij de liberalen, 7,08 % bij de socialisten en 7,50 % bij de VU. We zien eveneens dat procentueel in de meeste partijen een grotere vrouwen-campagne gevoerd werd van postkaarten dan van kwartoformaat.

Naast de kwantiteit is de kwaliteit van de propaganda een belangrijke en wellicht nog meer tekenende variabele. Deze dient dan ook onderzocht. Tabel II beoogt een overzicht te geven van het beeld dat gevormd werd van de vrouw in de kiespropaganda (6). De totale omvang van de vrouwenpropaganda bedraagt in de steekproef 1681 eenheden. Het grootste gedeelte hiervan situeert zich bij de drie grote nationale partijen. Wat de aard van de propaganda betreft, blijkt meteen

(5) DEWACHTER, W., De wetgevende verkiezingen als proces van machtverwerving in het Belgisch politiek bestel, Antwerpen, 1967, pp. 270-279 : evolutie van het aantal voorkeurstemmen sinds 1919.

(6) In tabel II werd geen onderscheid gemaakt tussen kwarto en postkaartenheden.

het emancipatorisch hoogtepunt bij de socialisten : namelijk 72,22 % of bijna 3/4 van hun vrouwencampagne weerspiegelt een emancipatorisch beeld van de vrouw. De socialistische vrouwenpropaganda uitte

TABEL II

Inhoud van de vrouwenpropaganda

		Traditioneel	Neutraal	Emancipatorisch	Manipulatief	Totaal
CVP-PSC	1	138	192	282	56	648
	2	21,3 %	26,54 %	43,52 %	8,64 %	
	3	8,21 %	10,23 %	16,78 %	3,33 %	38,55 %
BSP-PSB-RL	1	33	27	221	25	306
	2	10,78 %	8,42 %	72,22 %	8,17 %	
	3	1,96 %	1,60 %	13,15 %	1,49 %	18,20 %
PVV-PLP	1	58	136	188	52	434
	2	13,36 %	31,34 %	43,32 %	11,98 %	
	3	3,45 %	8,09 %	11,18 %	3,09 %	25,88 %
VU	1	35	42	33	11	121
	2	28,93 %	34,71 %	27,27 %	9,09 %	
	3	2,08 %	2,5 %	1,96 %	0,65 %	7,19 %
FDF-RW	1	3	11	43	2	59
	2	5,08 %	16,64 %	72,88 %	3,39 %	
	3	0,18 %	0,65 %	2,56 %	0,12 %	3,51 %
KP-PC	1			45		45
	2			100 %		
	3			2,68 %		2,68 %
AMADA	1			3		3
	2			100 %		
	3			0,18 %		0,18 %
VFP	1			23		23
	2			100 %		
	3			1,37 %		1,37 %
X	1			42		42
	2			100 %		
	3			2,49 %		2,49 %
Totaal :		267	388	880	146	1681
% van totaal eenheden		15,88 %	23,08 %	52,35 %	8,69 %	100 %

1. Totaal aantal eenheden per partij ; 2. % vrouwen propaganda per partij ; 3. % van de totale vrouwenpropaganda.

zich vooral in de partijbladen en speciale programmabrochures waarin hun voorstellen en eisen als progressief naar voor kwamen, wat dus meteen die emancipatorische piek verklaart. Dit was nog meer uitgesproken het geval bij de kommunisten en Amada. Een duidelijke emancipatie optiek voor de linkse partijen dus. Ook bij de andere

partijen, met uitzondering van de Volksunie, is dergelijke progressieve trend waar te nemen, zij het niet in diezelfde mate. In de manipulatieve categorie zien we een vrij grote overeenkomst tussen alle partijen. Kommunisten, feministische partij en Amada uitgezonderd, schommelen alle partijen rond de 8 %. Dit ligt lager dan men normaal zou verwacht hebben. Van de propaganda betreffende de vrouw, situeert zich 23,08 % in de neutrale categorie. De Volksunie voert voor 34,71 % een neutrale vrouwenpropaganda. Dit relatief hoge percentage korrelleert met het eveneens hoge aantal vrouwenpropaganda van postkaartformaat welke louter de identiteit, foto, plaats op de lijst, weergeven en als zodanig neutraal overkomen. Ook de liberalen halen een relatief hoge neutrale vrouwenpropagandascore: 31,34 %. Daarop volgen CVP-PSC met 26,54 %, het FDF-RW met 18,64 % en tenslotte de socialisten met 8,42 %.

Bekijken we de verschillende politieke partijen onderling met hun respectievelijk aandeel in de categorieën, dan konstateren we dat het FDF-RW er het meest emancipatorisch uitkomt op stuk van haar vrouwenpropaganda: ze behaalt de hoogste emancipatorische en de laagste manipulatieve en traditionele score. Ook in de verkiezingsuitslagen van 1974 schijnt het FDF-RW haar emancipatorisch image te kunnen handhaven: 4 vrouwelijke verkozenen op 46 of 8,70 %, wat samen met CVP-PSC, volgend op het 20 % van de kommunisten, het hoogste percentage oplevert.

Uiteindelijk blijkt uit deze kwantitatieve propaganda analyse volgens kwalitatieve categorieën dat de helft van de vrouwen campagne een emancipatorisch karakter vertoont. In 52,32 % van de vrouwen campagne wordt de vrouw gezien als een volwaardig, gelijkberechtigd persoon die eigen capaciteiten heeft en gebruikt, en die niet hoeft geïdentificeerd te worden langs haar man en familie. De 15,88 % traditionele verkiezingspubliciteit leunt dicht aan bij het specifieke rollenpatroon zoals het jaren is voorgehouden.

Een algemene bemerking bij deze propaganda analyse is dat er relatief weinig vrouwenpropaganda gevoerd werd bij de parlementsverkiezingen van 10 maart 1974 (7). Deze geringe omvang betreft hoofdzakelijk folders, foto's van postkaart formaat en weerspiegelt dus vooral een persoonlijke campagne. Indien er wel uitgebreide propaganda verstrekt werd, ging het meestal om propaganda uitgaande van vrouwenorganisaties of betreft het een eisenpakket t.a.v. de vrouw, welke in elke partij terug te vinden was.

(7) Het betreft hier enkel de postinwerpsels weerhouden in de steekproef; affiches en ander verkiezingsmateriaal werden niet meegerekend.

II. Een aparte partijopstelling.

Specifiek in de campagne van 1974 was enerzijds de leuze van de Nationale Vrouwenraad: « Stem op de partij die je wil, maar stem op een vrouw », en anderzijds de aparte partijopstelling van de feministische partij. Waar het eerste in de vrouwenbeweging unaniem positief aanvaard werd, creëerde het laatste heel wat controverses. Wat de vrouwelijke kandidaatstelling betreft, konstateren we twee strategieën: de integrale partijstrategie van de Verenigde Feministische Partij-Parti Féministe Unifié (VFP-PFU) enerzijds, de kandidatenstrategie van de vrouwen binnen de andere partijen anderzijds. Vooruitlopend op de analyse van de verkiezingsresultaten, kan reeds worden vermeld dat het effect van beide strategieën sterk verschillend is. Waar de feministische partij geen zetel en bovendien vrij weinig stemmen behaalde, is het aantal vrouwelijke parlementairen in de bestaande partijen verdubbeld en is eveneens een merkwaardige toename van de voorkeurstemmen uitgebracht op vrouwen, zichtbaar. Buiten situationele hinderende factoren als gebrek aan voorbereiding, tijd, lijsten in alle arrondissementen, bekendheid, geld en dus campagnemiddelen, radio- en TV zendtijd, zijn meer fundamentele overwegingen oorzaak van het gering verkiezingsresultaat van VFP-PFU, namelijk 18.511 stemmen voor de Kamer (0,35 %) en 14.282 stemmen voor de Senaat (0,28 %), of gemiddeld 0,31 % van het totaal uitgebrachte geldige stemmen. Juist door haar aparte partijopstelling distantieert de VFP-PFU zich van een ruimer publiek. Een cruciaal probleem voor een nieuwe partij is een doorbraak vinden naar het kiezerspubliek dat argwanend staat tegenover een nieuw en extreem fenomeen. Dit is niet alleen een probleem voor de feministische partij, maar geldt voor elke nieuwkomende partij in de Belgische politiek. Bovendien is het zo dat een nieuwe partijvorming die wil slagen, bereid moet zijn een decennium lang hard te werken en weinig succes maar veel tegenstand en odium te oogsten. De Volksunie had een periode van 14 jaar (1954-1968) nodig om haar partijdoorbraak, opbouw en erkenning als volwaardige partij, verwezenlijkt te zien.

De feministische partij trachtte haar strategie toe te spitsen op de vrouwen, de helft van het electoraat. Ze wendde zich precies tot dat deel van het electoraat dat de laagste graad van politieke participatie kent, en pas goed sinds 1948 mag stemmen en dat tot nog toe voor zover men heeft kunnen vaststellen (o.a. Fraeys) erg volgzaam is.

Naast de faktor van recente partijopstelling, was een meer inhoudelijk aspect mee de oorzaak van deze elektorale misrekening. Het programma, louter vrouwenemancipatieeisen, was te eng en te extreem om meteen een groot aantal kiezers uit hun traditionele partijkeuze los te weken.

Niet alleen omwille van de benadering van het probleem, maar ook omwille van een grotere aanvaardbaarheid door het publiek, lijkt een kandidatenstrategie (gemengde lijsten) meer efficiënt. Een van de oorzaken van de opstelling van de feministische partij betreft hun stelling over de permanente machtsstrijd tussen mannen en vrouwen. De replikerende vraag echter is of deze machtsstrijd niet bestendig wordt door een aparte vrouwenpartij. Juist door hun uitdrukkelijke partij-affirmatie, waarbij mannelijke kandidaten worden uitgesloten, worden twee polen geschapen. Dit lijkt niet de aangewezen methode om emancipatieproblemen, welke niet alleen de vrouw maar gans de samenleving betreffen, op te lossen.

De vraag kan gesteld of het effect van de feministen niet positiever is als drukkingsgroepering dan als partij. Het voordeel van een militerende drukkingsgroepering ligt in haar intimidatie. Dit intimidatie-effect verdwijnt bij een kleine partij als de VFP-PFU gezien hun sterkte nu openlijk gekend is. Omwille van de zwakke verkiezingsuitslag van de feministische partij, bestaat de kans dat in de toekomst eisen, drukking en aktiemiddelen van deze partij niet meer au serieux worden genomen, noch door de overheid, noch door het kiezerspotentieel dat zijn stem niet graag verloren ziet gaan.

De verkiezingsuitslagen van 1977 wijzen inderdaad uit dat de feministische partij aan stemmen en kiezers heeft ingeboet. Waar VFP-PFU voor de Senaat 14.282 of 0,28 % van het totaal aantal stemmen haalde in 1974 is in 1977 een significante achteruitgang vast te stellen: slechts 3.413 geldige stemmen werden geregistreerd (0,06 %). Een nog drastischer teruggang is merkbaar in de Kameruitslagen: van 18.511 stemmen in 1974 naar 2.481 in 1977, waarbij ze met 0,04 % van het totaal aantal uitgebrachte stemmen, duidelijk als kwantitatief zwakste partij gerangschikt staat.

Naast deze contra argumenten dient anderzijds gewezen op een mogelijk positief effect van de feministische partij. Het zou kunnen dat hun akties en partijvorming in 1974 een drukking betekenden ten aanzien van de andere partijen om vrouwen op de lijst te plaatsen, alhoewel, dit effect mag niet overschat worden gezien de partijvorming van de feministische partij juist voor de verkiezingen gebeurde terwijl de meeste partijlijsten reeds waren samengesteld. De VFP-PFU betekent alleszins een bijdrage, zij het een zeer beperkte bijdrage tot sensibilisatie en politieke emancipatie van de vrouw. Het is bovendien niet uitgesloten dat de dysfuncties van deze bijdrage groter zijn dan de positieve functies.

III. De strategie van kandidaatstelling van vrouwen binnen de bestaande partijen.

Gedurende de verkiezingscampagne van 1974 was binnen de klassieke politieke partijen een trend merkbaar om « een vrouw » op de lijst te plaatsen. Alle partijen bleken in meer of mindere mate aanhangers te zijn van dit modeverschijnsel; allen sierden ze hun lijsten met een vrouwelijke kandidate hetzij om zich te verschuilen achter een up-to-date imago, gezien de algemeen heersende vrouwenproblematiek; hetzij om niet achter te blijven op hun rivaliserende partijen; hetzij onder invloed van ondersteunende organisaties (8). Een feit is dat bij de verkiezingen van 1974 een effectieve actie werd gevoerd om het aantal vrouwelijke kandidaten te vergroten. In hoever deze actie beantwoord werd; in welke partijen de vrouwen het best aan bod kwamen; en of de vrouwelijke kandidaatsparticipatie verschillend is voor Kamer en Senaat, wordt verder behandeld in relatie met het aantal vrouwelijke verkozenen.

Vooruitlopend op de analyse van de verkiezingsgegevens, kan reeds gezegd worden dat het aantal vrouwelijke kandidaten voor Kamer en Senaat merkelijk is toegenomen: 322 vrouwelijke kandidaten versus 196 in 1974.

Van meer politiek belang dan het louter op de kandidatenlijst staan is het aantal verkiesbare plaatsen ingenomen door vrouwen. Het bezetten van plaatsen in nuttige volgorde kan afhankelijk gesteld worden van verschillende factoren, o.a. invloed van drukkingsgroeperingen, persoonlijk engagement en handig manoeuvreren van de vrouwelijke kandidaten zelf, de competitie van ondersteunende intrapartijorganisaties om elk hun afgevaardigde naar een verkiesbare plaats te pousseren, het bijna automatisch openstellen van strijdplaatsen voor uittredende (tot nu toe hoofdzakelijk mannelijke) kandidaten. Of vrouwen de facto strijdplaatsen innamen of tot de nuttige volgorde behoorden bij de verkiezingen van 1974, zal blijken uit de konklusies van de lijststrategieën van de partijen. Vooruitlopend op de interpretatie van de verkiezingsresultaten van 1974 kan reeds worden vermeld dat de verhouding vrouwelijke verkozenen-vrouwelijke kandidaten een indikator kan zijn voor de al of niet strategische plaatsen ingenomen door vrouwen.

Om het effect van de strategie van de vrouwen binnen de bestaande partijen te ontleden, althans wat de vrouwenparticipatie betreft, werd aan de hand van de uitslagen van de parlementsverkiezingen zoals deze

(8) De Katholieke Arbeiders Vrouwen (KAV) voor de CVP-PSC, en de Socialistisch Vooruitziende Vrouwen (SVV) voor de BSP-PSE.

door de Dienst der Verkiezingszaken (9) zijn gepubliceerd, getracht verkozenen en kandidaten. Deze gegevens werden dan gerelateerd tot de mannelijke participierenden. Bovendien werd een vergelijking gemaakt tussen de resultaten van de verkiezingen van 1971 en deze van 1974; en tussen de gegevens van Kamer en Senaat.

Uit tabel III blijkt dat in 1971 in de Kamer van Volksvertegenwoordigers, 8 vrouwen werden verkozen of procentueel uitgedrukt 3,77 %. Dit gering percentage staat in nauw verband met het gering aantal vrouwelijke kandidaten: 89 of een totaal van 1.282 kandidaten of 6,94 %. De vrouwelijke kandidaten waren hoofdzakelijk gelokaliseerd op de lijsten van CVP-PSC nl. 23, liberalen nl. 20 en Volksunie nl. 17. De socialistische en de kommunistische vrouwen kandideerden duidelijk minder: resp. 9 en 6 vrouwelijke kandidaten. Bij het FDF-RW werd slechts 2,65 % van kandidaatsplaatsen bezet door vrouwen, wat vergeleken met Volksunie (12,14 %) op een lagere participatiegraad wijst.

Belangrijk lijkt de verhouding vrouwelijke verkozenen-vrouwelijke kandidaten per partij. Deze data kunnen enig idee geven van de verkiesbare plaatsen, dus van de eigenlijke strategie van de partijen. Men zou kunnen stellen dat « hoe hoger deze verhouding, hoe meer vrouwen een strijdplaats innamen of in de nuttige volgorde stonden, hoe meer de partijen de vrouw als volwaardig politiek wezen waarden ». Dit is een hypotese want ook een andere argumentering is gedeeltelijk valabel, namelijk dat een vrouw verkozen werd op basis van haar voorkeurstemmen.

De konkrete verhouding vrouwelijke verkozenen-vrouwelijke kandidaten in 1971 blijkt vrij gelijkaardig te zijn in de verschillende partijen, voor de verkiezingen van de Kamer van Volksvertegenwoordigers, namelijk tussen 13,04 % (CVP-PSC) en 10,00 % (PVV-PLP). Globaal is de verhouding 8 op 89 of 8,99 %.

In verband met het woord « participatie » dient opgemerkt dat het hier enkel gaat om een kwantitatieve weergave, namelijk, het aantal vrouwen, verkozen of kandidaat. Het kwalitatieve aspekt, de aard van participeren, het al of niet ageren, de mate van actie enz. (10) ligt buiten beschouwing.

(9) Dienst Verkiezingszaken: Uitslagen der verkiezingen van 7 november 1971 z.p. (Brussel), z.d. (1972), 194 blz + 20 tabellen.

Dienst verkiezingszaken: Uitslagen der verkiezingen van 10 maart 1974, z.p. (Brussel), z.d. (1974), 226 blz + 20 tabellen.

(10) DUVERGER, M., *La participation des femmes à la vie politique*. Parijs, 1955, pp. 95-126.

GOOSSENS, G., *De parlementaire activiteiten van de leden van de Kamer van Volksvertegenwoordigers, eindverhandeling*, Leuven, 1976, 120 blz.

VROUWENBEWEGING BIJ PARLEMENTSVERKIEZINGEN

481

TABEL III
 Vrouwelijke verkozenen en kandidaten in Kamer en Senaat in 1971

Partij	Kamer 1971						Senaat 1971						
	Vrouwelijke verkozenen			Vrouwelijke kandidaten			Vrouwelijke verkozenen			Vrouwelijke kandidaten			
	Absoluut	% van de partij verkozenen	% van de vrouwelijke verkozenen	Absoluut	% van de partij kandidaten	% van de vrouwelijke kandidaten	Absoluut	% van de partij verkozenen	% van de vrouwelijke verkozenen	Absoluut	% van de partij kandidaten	% van de vrouwelijke kandidaten	
CVP-PSC	3	4,48	37,50	13,04	10,85	25,84	1	1,64	20,00	14,29	7	6,23	18,92
PVV-PLP	2	5,88	25,00	10,00	9,40	22,47	2	6,90	40,00	20,00	10	8,47	27,03
BSP-PSB-RL	1	1,64	12,50	11,11	4,25	10,11	—	—	—	—	4	3,96	10,81
VU	2	9,52	25,00	11,76	12,14	19,10	—	—	—	—	6	8,57	16,22
FDF-RW	—	—	—	—	2,65	3,37	2	10,53	40,00	33,33	6	11,54	16,22
KP-PC	—	—	—	—	3,28	6,74	1	—	—	—	1	1,27	2,70
Anderen	—	—	—	—	5,24	12,36	—	—	—	—	3	5,36	8,11
Totaal	8	3,77	100,00	8,99	6,94	100,00	5	2,81	100,00	13,51	37	6,41	100,00

Voor de Senaat waren er nagenoeg evenveel (vrouwelijke kandidaten (6,94 %) als voor de Kamer. De verhouding vrouwelijke verkozenen-vrouwelijke kandidaten ligt evenwel hoger in de Senaat dan in de Kamer. In de Senaat werden 5 van de 37 vrouwelijke kandidaten verkozen of 13,51 %, terwijl deze verhouding voor de Kamer 8,99 % bedraagt.

Uit tabel IV : vrouwenparticipatie bij Kamer- en Senaatsverkiezingen in 1974, blijkt dat er 14 vrouwen verkozen werden in de Kamer van Volksvertegenwoordigers, wat 6,6 % is van het totaal aantal volksvertegenwoordigers. Van deze 14 vrouwelijke Kamerleden zijn er 6 kristendemokraten, 3 socialisten, 2 FDF-RW Kamerleden, 2 Volksunie en 1 KP-PC.

Wat het aantal vrouwelijke kandidaten betreft, stellen we duidelijk een vermeerdering vast t.o.v. 1971. Opvallend is dat alle partijen vrouwelijke kandidaten registreerden. Een derde van deze kandidaten nemen de VFP-PFU voor hun rekening. Daarna volgen CVP-PSC en PVV-PLP met elk respectievelijk 13,68 % en 13,25 %. In de andere partijen schommelt het aantal plaatsen ingenomen door vrouwen tussen de 8,55 % (BSP-PSB) en 4,27 % (Amada).

In de relatie vrouwelijke verkozenen-vrouwelijke kandidaten zijn geen uitschieters merkbaar ; de percentages schommelen tussen het 18,75 % van de kristen democraten en de 11,11 % van Volksunie. De kommunisten komen evenwel met hun 5,98 % achterop vergeleken met de andere partijen. Ook dient hierbij aangestipt dat de liberalen ondanks hun 30 kamerleden, ondanks hun 31 vrouwelijke kandidaten, geen vrouwelijke verkozenen hebben. Hieruit mag gekonkludeerd worden dat ze vrij algemeen onstrategisch geplaatst waren. In totaal werden voor de Kamer 5,98 % van de vrouwelijke kandidaten verkozen.

Uit de kandidaatsanalyse voor de Senaat konstateren we dat er in totaal 88 vrouwelijke kandidaten geregistreerd werden of 13,77 %. Hiervan werden er 12 verkozen of gekoöpteerd. Wat de verhouding vrouwelijke verkozenen-vrouwelijke kandidaten betreft, zien we dat bij de CVP-PSC 46,16 % van de vrouwelijke kandidaten verkozen werden, bij de socialisten 33,33 % ; bij het FDF-RW 22,22 % en bij de liberalen 7,14 %. Merkwaardig is het cijfer van de liberalen : ze hebben namelijk, volgend op de feministen, het hoogst aantal vrouwelijke kandidaten waarvan slechts een verkozen werd. De poging om een hogere vrouwenparticipatiescore te behalen, blijkt dus uiteindelijk slechts een schijnparticipatie, vermits de verkiesbare plaatsen voorbehouden bleven voor mannen.

Bij vergelijking van de uitslagen en van Kamer en Senaat wordt vastgesteld dat procentueel het aantal verkozenen in Kamer en Senaat hetzelfde is, 6,60 % versus 6,67 %. In absolute cijfers telt de Kamer

TABEL IV

Vrouwelijke verkozenen en kandidaten in Kamer en Senaat in 1974

Partij	Kamer 1974						Senaat 1974							
	Vrouwelijke verkozenen				Vrouwelijke kandidaten			Vrouwelijke verkozenen				Vrouwelijke kandidaten		
	Absoluut	% van de partij verkozenen	% van de vrouwelijke verkozenen	% van de verkozenen-kandidaten	Absoluut	% van de partij kandidaten	% van de vrouwelijke kandidaten	Absoluut	% van de partij verkozenen	% van de vrouwelijke verkozenen	% vrouwelijke verkozenen-kandidaten	Absoluut	% van de partij kandidaten	% van de vrouwelijke kandidaten
CVP-PSC	6	8,33	42,86	18,75	32	13,01	13,68	6	9,09	50,00	46,16	13	10,57	14,77
BSP-PSB-RL	3	5,08	21,43	15,00	20	8,13	8,55	3	6,00	25,00	33,33	9	7,32	10,28
PVV-PLP	—	—	—	—	31	12,60	13,25	1	3,70	8,33	7,14	14	11,38	15,91
FDF-RW	2	8,00	14,29	12,50	16	14,16	6,84	2	9,52	16,67	22,22	9	15,79	10,23
KP-PC	1	25,00	7,14	5,88	17	9,09	7,26	—	—	—	—	9	10,00	10,23
VU	2	9,09	14,29	11,11	18	12,24	7,69	—	—	—	—	9	12,33	10,23
VFP-PFU	—	—	—	—	78	100	33,33	—	—	—	—	20	100	22,73
AMADA	—	—	—	—	10	31,25	4,27	—	—	—	—	2	28,57	2,27
Anderen	—	—	—	—	12	9,37	5,13	—	—	—	—	3	7,14	3,41
Totaal	14	6,60	100,00	5,48	239	16,44	100,00	12	6,63	100,00	13,64	88	13,77	100,00

2 vrouwen meer. De verdeling over de partijen ziet er als volgt uit : CVP-PSC, BSP-PSB, FDF-RW hebben eenzelfde aantal vrouwelijke vertegenwoordigsters in de Kamer als in de Senaat, resp. 6, 3, 2. Terwijl de Volksunie geen vrouwelijke senator heeft, stuurde ze wel 2 vrouwen naar de Kamer. De liberalen haalden 1 vrouwelijke zetel in de Senaat, maar geen in de Kamer. Het omgekeerde geldt voor de kommunisten. Het aantal vrouwelijke kandidaten ligt duidelijk hoger voor de Kamer dan voor de Senaat, resp. 234 versus 88. Hierbij dient wel rekening gehouden dat het totaal aantal kandidaten ook sterk verschillend is in Kamer en Senaat, 1.423 versus 652. Procentueel zijn er dan 16,44 % vrouwelijke Kamerkandidaten tegenover 13,77 % Senaatskandidaten. De VFP-PFU en Amada buiten beschouwing, zijn procentueel de meeste vrouwelijke kandidaten te lokaliseren bij het FDF-RW en het minst bij de socialisten. Bij het FDF-RW werden voor de Kamer 14,16 % en voor de Senaat 15,79 % van de kandidaatsplaatsen ingenomen door vrouwen. De cijfers voor de socialisten zijn resp. 8,55 % en 7,32 %. Of dit relatief lage percentage te wijten is aan de apatie van socialistische vrouwen of aan de mannelijke partijoligarchie in de socialistische partijbesturen, blijft een open vraag. De cijfers van de andere partijen lopen vrij parallel in Kamer en Senaat en vertonen onderling procentueel slechts kleine verschillen. De verhouding vrouwelijke verkozenen - vrouwelijke kandidaten ligt hoger in de Senaat dan in de Kamer : 13,64 % versus 5,98 %.

Nemen we de gegevens van de opvolgsters (11) in rekening, dan blijkt dat er voor de Kamer in 1974 in totaal (d.i. kandidaten en opvolgsters) 352 vrouwelijke participierenden zijn op een totaal van 2.400 of 14,67 % en in de Senaat 150 op 1.308 of 11,67 %.

Gezien de gegevens betreffende de vrouwelijke respectievelijk mannelijke kiezers bij de verkiezingen van 1974 niet gekend zijn, wordt verwezen naar de telling van 1968 om een verhouding aan te stippen tussen het globaal aantal vrouwelijke kiesgerechtigden en het aantal vrouwelijke kandiderenden. In 1968 werden 2.916 408 mannelijke versus 3.253 759 vrouwelijke kiezers geregistreerd. Toetsen we het aantal kandidaten van 1974 aan de gegevens van 1968, dan blijkt dat 3.705 kiezers op een totaal van 6.170 167 kandideerden voor de Kamer van Volksvertegenwoordigers en Senaat, hetzij als kandidaat, hetzij als opvolger ; d.i. 0,06 %. Opgesplitst naar vrouwelijke en mannelijke kiezers ziet de verhouding er als volgt uit : 502 vrouwen op 3.253 759 of 0,01 % tegenover 3.203 mannen op 2.916 408 of 0,10 %.

(11) NIJSMANS, M., *Akties gevoerd rond « Vrouwen in het Parlement »*, Leuven, 1976, tabellen, p. 61-72.

Tabel V geeft een overzicht van de vrouwenparticipatie bij de parlementsverkiezingen van resp. 1971 en 1974. Uit een vergelijking van beide verkiezingsresultaten blijkt dat het aantal vrouwelijke mandatarissen verdubbeld is t.o.v. 1971. Waar er in 1971 3,33 % vrouwelijke parlementairen waren, zijn er in 1974 6,62 %. De toename is zichtbaar bij de meeste partijen, vooral bij de KP-PC die van 0 % naar 20,00 % gestegen is; de CVP-PSC van 3,13 % naar 8,70 %, de socialisten van 0,91 % naar 5,50 %. De Volksunie is konstant gebleven op 5,26 % en de liberalen kennen een achteruitgang, namelijk van 6,35 % in 1971 naar 1,75 % in 1974.

Wat de kandidaatstelling betreft is de aangroei eveneens frappant. Waar de vrouwen in 1971 6,78 % van de kandidaten uitmaakten, is dat 15,42 % in 1974. Dus meer dan een verdubbeling. Ook zonder de feministische partij zou het aantal hoger liggen: nl. 224 op 1987 of 11,25 %, wat 4,5 % meer is dan in 1971. Als we echter de gegevens over de verhouding vrouwelijke verkozenen-vrouwelijke kandidaten van 1971 en 1974 vergelijken, konstateren we een hogere verhouding in 1971 dan in 1974: 10,32 % versus 8,07 %. Het is inderdaad zo dat gevoerde vrouwenacties en campagne gedeeltelijk een « pseudo-vrouwenparticipatie » hebben in de hand gewerkt, namelijk vrouwelijke kandidaten rekruteren als lijstsiersels. Anderzijds dient gewezen op het mogelijk positief effect van de gevoerde drukking en propaganda, namelijk de effectieve verdubbeling van vrouwelijke parlementsleden en de ontwikkeling van een politieke sensibilisatietendens bij de vrouwen.

De verhouding vrouwelijke verkozenen-vrouwelijke kandidaten van 1974, nl. 8,07 %, kan lichtjes naar omhoog getild worden als we de feministische partij terzijde laten. Het resultaat is dan 26 verkozenen uit 224 vrouwelijke kandidaten of 11,61 % wat 1 % beter is dan in 1971.

In verband met de twee strategieën, kan gekonkludeerd worden dat, beschouwd als verkiezingsstrategie, namelijk met het oog op het winnen van het vertrouwen van het kiezerspubliek en als zodanig van stemmen en zetels, een kandidatenstrategie (gemengde lijsten) meer adequaat is dan een aparte partijstrategie. De nadelen aangetoond van de feministische partij, namelijk, extreme opstelling, psychologisch moeilijk overkomen bij de kiezer, eng programma, weinig kans op een zetel en dus weinig kans op de realisatie van het gesteld programma en een minder rooskleurig toekomstperspectief, impliceren de voordelen van de kandidatenstrategie.

TABEL V
 Vrouwelijke verkozenen bij de parlementsverkiezingen van 1971 en 1974

Partij	Kamer en Senaat 1971							Kamer en Senaat 1974						
	Vrouwelijke verkozenen				Vrouwelijke kandidaten			Vrouwelijke verkozenen				Vrouwelijke kandidaten		
	Absoluut	% van de partij verkozenen	% van de vrouwelijke verkozenen	% vrouwelijke verkozenen-kandidaten	Absoluut	% van de partij kandidaten	% van de vrouwelijke kandidaten	Absoluut	% van de partij verkozenen	% van de vrouwelijke verkozenen	% vrouwelijke verkozenen-kandidaten	Absoluut	% van de partij kandidaten	% van de vrouwelijke kandidaten
CVP-PSC	4/128	3,13	30,77	13,33	30/ 313	9,58	23,81	12/138	8,70	46,15	26,67	45/ 367	12,20	13,98
BSP-PSB-RL	1/110	0,91	7,69	1,69	13/ 313	4,15	10,32	6/109	5,50	23,08	20,69	29/ 362	9,12	9,00
PVV-PLP	4/ 63	6,35	30,77	13,33	30/ 330	9,09	23,81	1/ 57	1,75	3,85	2,22	45/ 369	12,20	13,98
VU	2/ 40	5,00	15,38	8,70	23/ 210	10,95	18,25	2/ 38	5,26	7,69	7,41	27/ 220	12,27	8,39
FDF-RW	2/ 43	4,65	15,38	22,22	9/ 165	5,45	7,14	4/ 46	8,70	15,38	16,00	25/ 170	14,71	7,76
KP-PC	0/ 6	—	—	—	7/ 262	2,67	5,56	1/ 5	20,00	3,87	3,85	26/ 277	9,39	8,07
VFP-PFU	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	98/ 98	100	30,43
AMADA	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	12/ 39	30,77	3,73
Anderen	—	—	—	—	14/ 266	5,26	11,11	—	—	—	—	15/ 77	8,49	4,67
Totaal	13/390	3,33	100,00	10,32	126/1.859	6,78	100,00	26/393	6,62	100,00	8,07	322/2.035	15,42	100,00

IV. Het middel van de voorkeurstem.

De verkiezingen van 1971 en 1974 zijn een duidelijke bevestiging van de lineaire evolutietendens van voorkeurstemmen sinds 1950 (12). In 1974 werden voor 45,13 % naamstemmen uitgebracht. Verklaringen voor dit groeiend voorkeurstemmenfenomeen kunnen geformuleerd worden, het zijn slechts hypotesen die nog niet operationeel getoets of geverifieerd werden; namelijk de afwezigheid van controversiële strijdpunten in de verkiezingsgestalte (13); een meer ontwikkeld politiek bewustzijn bij de kiezer; de invloed van de toenemende gepersonifieerde propaganda, enz.

Wat ook de hypotesen zijn, de voorkeurstem biedt alleszins de mogelijkheid voor de kiezer om boven de loutere partijkeuze uit te gaan en met meer inhoud te stemmen. De voorkeurstem impliceert de mogelijkheid om de, met de kiezer of categorie van kiezers geïdentificeerde kandidaat, direkt of indirekt te verkiezen. Ook al wordt de voorkeurskandidaat noch rechtsstreeks, noch onrechtsstreeks verkozen, het aantal behaalde voorkeurstemmen kan een drukking betekenen om diezelfde kandidaat bij de volgende verkiezingen binnen de nuttige volgorde te plaatsen.

Voor de gegevens betreffende de voorkeurstemmen uitgebracht bij de verkiezingen van 1971 en 1974 werd gesteund op de lijsten en cijfers gebundeld door de Dienst der Verkiezingszaken. Tabel VI geeft de voorkeurstemmen weer voor de Kamer en de Senaat bij de verkiezingen van 1971 en 1974.

Uit de tabel blijkt dat in 1971 41,70 % van de uitgebrachte stemmen naamstemmen zijn. Van deze voorkeurstemmen waren er 212 442 op een vrouw uitgebracht, d.i. 4,85 %. Allerhande hypotesen voor dit vrij laag percentage kunnen geformuleerd worden: te weinig vrouwelijke kandidaten, strategisch slecht geplaatst op de lijst, onvoldoende propaganda, wantrouwen van het publiek t.o.v. eventuele vrouwelijke politici, onpopulaire kandidaten, het traditioneel kopstemmen, enz. Een tweede bemerking bij deze tabel is de opvallend lage score van kommunisten en socialisten.

In 1974 werden 45,13 % van de geldige stemmen als voorkeurstemmen genoteerd. Het aandeel van de vrouwenvoorkeurstemmen daarin be-

(12) DEWACHTER, W., De wetgevende verkiezingen als proces van machtsverwerking in het Belgisch politiek bestel, pp. 270-279: evolutie van de voorkeurstemmen.

(13) DEWACHTER schetst de stijgende evolutie van voorkeurstemmen en verklaart okkasionele dalingen in de kurve door de aan strijdpunten sterk verbonden profiliatie van partijen in de verkiezingsgestalte (bv. koningskwestie, schoolkwestie) welke aanleiding geeft tot het uitbrengen van relatief meer lijststemmen.

TABEL VI

Voorkeursstemmen bij de Kamer- en Senaatsverkiezingen in 1971 en 1974

Partij	Kamer en Senaat 1971					Kamer en Senaat 1974				
	Geldige stemmen	Voorkeurstemmen (VS)				Geldige stemmen	Voorkeurstemmen			
		Absoluut	%	Op vrouwen	% van de partij voorkeurstemmen		Absoluut	%	Op vrouwen	% van de partij voorkeurstemmen
PVV-PLP . . .	1.620.386	826.849	51,03	48.598	5,88	1.576.286	827.427	52,49	52.272	6,32
KP-PC . . .	327.115	85.384	26,10	1.075	1,26	337.684	98.709	29,23	10.832	10,97
VU . . .	1.179.426	481.827	40,85	31.987	6,64	1.081.502	467.285	43,21	62.564	13,39
CVP-PSC . . .	3.135.046	1.655.691	52,81	89.527	5,39	3.351.177	1.875.706	55,97	173.556	9,25
BSP-PSB-RL . .	2.863.874	920.493	33,19	17.603	1,85	2.786.406	970.718	34,84	37.719	3,89
FDF-RW . . .	1.192.014	291.830	24,48	22.369	7,67	1.165.040	419.940	36,05	61.439	14,63
VFP-PFU . . .	—	—	—	—	—	32.793	10.579	32,26	10.579	100
Anderen . . .	175.176	83.893	47,89	1.553	1,85	112.351	42.606	37,92	2.364	5,55
Totaal . . .	10.493.037	4.375.967	41,70	212.442	4,85	10.443.239	4.712.970	45,13	411.325	8,73
Percentage van de geldige stemmen			2,02					3,95		

droeg 8,73 % of in absolute cijfers 441 325. Uiteraard bijt de VFP-PFU met haar 100 % hier de spits af. De percentages van de op vrouwen uitgebrachte stemmen in de andere partijen varieert van 3,89 % (BSP-PSB) tot 14,6 % (FDF-RW). De Volksunie haalde 13,39 %. Een relatief hoge score ook haalden de kommunisten: 10,97 %. Het zijn de grote nationale partijen die in deze tabel het laagst geklasseerd staan. De CVP-PSC haalde 9,25 % en de liberalen 6,32 %.

Vergelijken we de data van 1971 en 1974 dan kan besloten worden dat in 1974 meer kandidaatsgebonden werd gestemd. De vrouwenvoorkeurstemmen zijn zowel procentueel als in absolute cijfers verdubbeld t.o.v. 1971; namelijk waar de vrouwen in 1971 212 442 naamstemmen wonnen of 4,8 % van alle voorkeurstemmen, groeit hun aantal in 1974 tot 411 325 of 8,7 % van het totaal. De oorzaken van dit resultaat hebben wellicht verband met de gevoerde vrouwen campagne. De directe kausaliteit is echter moeilijk aan te tonen.

Het gemiddelde aantal voorkeurstemmen per vrouw bij de parlementsverkiezingen van 1971 bedroeg 1688. Het gemiddelde aantal per mannelijke kandidaat was 2.402. In 1974 zijn er meer vrouwenstemmen uitgebracht, een verdubbeling. Maar het feit dat het aantal vrouwelijke kandidaten méér dan verdubbeld is, heeft tot gevolg dat het gemiddeld aantal voorkeurstemmen per vrouw lager ligt dan in 1971 nl. 1.277. Het gemiddelde aantal mannenstemmen daarentegen is lichtjes gestegen. De 4 301 645 op 1763 mannelijke kandidaten uitgebrachte stemmen leverde een gemiddelde van 2.440 stemmen per kandidaat op.

Wat uit deze gegevens kan afgeleid worden, is dat het gemiddeld aantal voorkeurstemmen op vrouwen gedaald en dat op mannen gestegen is t.o.v. 1971, we stellen vast dat de 126 vrouwelijke kandidaten in 1971 een sterkere stemmenkapaciteit genoten dan in 1974. De elektorale efficiëntie van de vrouwelijke kandidaten (nl. de mate van het verwerven van voorkeurstemmen) ligt lager dan in 1971. Vermits het gemiddelde per mannelijke kandidaat nagenoeg hetzelfde, zelfs gestegen is vergeleken met 1971, zien we dat er geen uitwendige verschuiving heeft plaatsgegrepen ten koste van mannelijke voorkeurstemmen.

Verschillende niet-geverifieerde hypotesen kunnen ook hier als verklaring voor de gemiddelde voorkeurstemmenvermindering overwogen worden: onstrategische plaatsen van veel vrouwelijke kandidaten, onbekendheid van in extremis geronselde vrouwen plus het feit dat bijna een derde van de kandidaten op de VFP-PFU lijst stonden (nl. 98 van de 322), terwijl anderzijds hoofdzakelijk lijststemmen op deze partij werden uitgebracht (nl. 22.214 van de in totaal 32 793 stemmen). Wat het gemiddeld aantal vrouwenvoorkeurstemmen automatisch verlaagt.

Besluit.

Het bewustzijn van de politiek afwezigheid van de vrouw is gerijpt via een lang emancipatieproces en werd concreet en problematisch gesteld bij de parlementsverkiezingen van 1974. Effectieve acties werden ondernomen om de vrouwelijke participatie op het hoogste politiek niveau te vergroten.

Twee uiteenlopende verkiezingsstrategieën werden hierbij onderkend, namelijk de aparte, integrale partijstrategie van de feministische partij enerzijds, de kandidatenstrategie van de vrouwen binnen de bestaande partijen anderzijds. Waar de VFP-PFU, als elektorale nieuwkomer te kampen had met doorbraakproblemen resulteerden de drukking, acties en campagne in de kandidatenstrategie in een sterke toename van vrouwelijke kandidaatstellingen binnen de klassieke partijen, in een bijna verdubbeling van de voorkeurstemmen uitgebracht op vrouwelijke kandidaten binnen de bestaande partijen, en bovendien in een effectieve verdubbeling van het aantal vrouwelijke mandatarissen.

De exakte relatie tussen de vrouwen campagne en hun effect, is moeilijk te bepalen gezien de complexiteit van de verkiezingsdeterminant. Een feit is dat in de gevoerde vrouwenpropaganda een effectieve poging werd gedaan om het traditioneel beeld van de vrouw te doorbreken; dat de lijstsamenstellingen en uiteindelijke verkiezingsuitslagen van 1974, vergeleken met voorgaande verkiezingen, uniek waren, zij het dan nog in beperkte mate, en als zodanig een eerste stap betekenen naar politieke emancipatie van de vrouw via het parlementair verkiezingsmiddel.

Deze voor de vrouwenbeweging hoopgevende vooruitzichten werden echter bij de verkiezingen van 1977 niet naar verwachtingen verwerkt. Het nauwelijks status quo resultaat werd ten gevolge van de kandidatenstrategie van vrouwen binnen de bestaande partijen, behouden. De Verenigde Feministische Partij heeft haar problemen van strategie- en programma-aanvaardbaarheid, niet kunnen oplossen en is derhalve, zoals sinds 10 maart 1974 te verwachten, haveloos uit haar tweede, en wellicht laatste, verkiezingsstrijd gekomen.

Wat uit de stembusuitslagen van 1974 algemeen kan gekonkludeerd worden is dat de mannenparticipatie in de parlementsverkiezingen nog duidelijk dominerend is; dat anderzijds 1974 een stap was in de richting van politieke vrouwenparticipatie en een breekpunt kan betekenen in de verdeling van machtsposities tussen mannen en vrouwen. In deze beginnende evolutie van vrouwenparticipatie, heeft het electoraat geopteerd voor een kandidatenstrategie in tegenstelling tot de aparte VFP-PFU strategie. Ook al heeft deze kandidatenstrategie een

hogere overlevings- en zelfrealisatiekansen dan de integrale strategie, ze vergt, vooral in haar beginstadium, permanente acties en sensibilisatie om effect te ressorteren en om de 1974 resultaten uit hun eventueel voorbijgaand « modeverschijnsel » op te trekken, te verduurzamen en uit te breiden.

Summary : The strategy of the feminist movement at parliamentary elections

The problem of political apathy and poor representation of women in the Belgian parliament has been focused and seriously challenged with the 1974 parliamentary elections. Two different strategies hereby have been developed: on the one hand a separate, exclusive feminist party; on the other hand a strategy of female candidates on the more conventional ballots. The effects of both strategies are quite remarkable: whereas the newcoming feminist party was struggling with breakthrough problems, the female candidate strategy strongly effected the amount of female candidates, elected women, as well as the votes given to women, compared to previous elections. The accurate relationship between the women's campaign and its election effect can hardly be determined for the election determinant is too complex. The propaganda however, was an attempt to change the traditional image of women and to increase the political participation and emancipation of women via the instrument of parliamentary elections. The 1977 results, however, hardly equated the optimistic prospects of 1974: the feminist party didn't survive its second participation and the candidate strategy urgently needs permanent action and political sensibilisation.

